

PRIMA ȘCOALĂ ROMÂNEASCĂ

ALEXANDRU SURDU*

ifilosofie.uv.ro

Abstract: *Based on the research of the documents of that time, it can be considered that in 1495, in Scheii Brașovului, it was built (in the same time with St. Nicolae Church) the first Romanian school from the entire territory inhabited by Romanians. The glory of the first Romanian school vanished in 1850, along with the foundation of the Romanian orthodox gymnasium that will be called, from 1855, the high school "Andrei Saguna", the most famous Romanian high school from Transylvania.*

The first Romanian school is nowadays a museum inside the yard of St. Nicolae Church from the Union Square.

A house with rooms that are full of speechless images of feelings, full of our faith, and of the Romanian soul.

Keywords: *school, church, language, faith, teaching degrees, Romanian education.*

Într-o societate umană, oricât de primitivă, de oameni normali, firește, cel puțin până în zilele noastre, educația joacă un rol esențial, de supraviețuire. Etologii susțin că, într-un fel sau altul, până și animalele se ocupă de „educația” progenerurilor, le învață să cânte, dacă sunt păsările, sau să vâneze, dacă sunt feline. Educația este o necesitate, dar, la oameni, este și o datorie. În situații speciale, de calamități, de exemplu, sau de războaie, când se întâmplă sau se urmărește distrugerea unor comunități umane, este suficientă perturbarea instituțiilor educaționale, care s-au format cu timpul, uneori după multe secole sau chiar după milenii, și cu multe sacrificii. Și s-au ridicat așa cum le știm, mai bune sau mai rele, pe măsura celor care le-au făcut, după simțămintele, după gândurile și credințele lor. La noi, cum obișnuia filosoful Constantin Noica să le zică, după sufletul sau duhul românesc.

Dacă ne întoarcem în istorie, locuitorii acestor teritorii au fost cândva purtătorii unei culturi elevate față de toți europenii. Civilizația miceniană

* Academician, - membru al Academiei Române, București.

a fost edificată de către populații traco-gete coborâte din Nordul Dunării și înarmate cu celebrele rapiere de tip Boiu, fabricate în Transilvania și cunoscute până în țările nordice (*Vide: J. Werner, Mykenae-Siebenbürgen-Skandinavien*, Firenze, 1952). Ele aveau pe mânere însemnul spiralei, marca faurilor daci, care se închinau la zeitatea Ignis, a focului și a soarelui dogoritor.

Istoricii moderni vorbesc despre „ignotehnică”, tehnica focului, a cărei cunoaștere garantează posibilitatea prelucrării metalelor. Dar se știe că pentru aceasta existau școli speciale, secrete, din antichitate și până în Evul Mediu. Au fost și la noi, până în preajma războaielor daco-romane. Dacii aveau arme diferite de cele romane și chiar superioare acestora. N-au fost înfrânți printr-o tehnică armată mai bună, ci, se știe, prin numărul imens de ostași de care au dispus romanii, și prin trădarea, firească de altfel, a celor pe care i-au considerat aliați.

Scopul adevărat al invaziei romane s-a dovedit ocuparea regiunilor mineraliere ale dacilor, uciderea sau expedierea, ca sclavi, a supraviețuitorilor specializați în ignotehnică și înlocuirea lor cu mineri și fauri aduși din Illiria, pe care, înaintea retragerii aureliene, i-au dus la Roma, după ce au distrus toate instalațiile și au blocat galeriile, despre care, după două secole de ocupație, nu mai știa nimeni nimic.

Cum se făcea educația grupurilor de adolescenți și tineri specializați în ignotehnică o aflăm din vechile relatări grecești despre *telchini* și despre *cabiri*, care erau de origine tracică. Aceștia erau selectați și instruiți în case speciale ale bărbaților (*andreion*), cunoscute fiind probele la care erau supuși ca și anumite ritualuri de inițiere, uneori festive. Cabirii erau reprezentați pe monumente ca purtători de ciocane (însemne ale faurilor). Practică menținută uneori și la jocurile noastre de călușari.

Ritualurile de inițiere și de trecere de la adolescență la tinerețe, numită „junie”, se păstrează însă până în zilele noastre, mai ales în Sud-Estul Transilvaniei, la populațiile care practicau și păstoritul transhumant (mocanii din Țara Bârsei, Covasna și Țara Făgărașului și tuțuienii din zona Sibiului).

La 12 ani băieții erau izolați de comunitate și trăiau la stână, fiind instruiți în meseria păstoritului. Abia în preajma vârstei de 20 de ani, treceau în clasa sau grupa de vârstă a junilor, adică a tinerilor sau a feciorilor de însurat, și se întorceau în comunitate. Ceva asemănător se petrecea și cu băieții pregătiți (inițiați) pentru alte îndeletniciri: cărăușii, care își aveau locurile în afara comunității, unde țineau carele, caii și mărfurile pe care urmau să le transporte; surducarii (tăietori de lemne),

care aveau cabane pe văile împădurite (surduci) și stive de lemne pe care le păzeau ș.a.m.d.

Junii, spre deosebire de adolescenți, aveau atribuții social-organizatorice, matrimoniale și festive: păzeau comunitatea; judecau abaterile; organizau petrecerile, nunțile, jocurile, în special scoaterea fetelor la joc și marile sărbători. Toate aceste atribuții erau învățate în casa junilor sau gazda junilor; cei nou aleși de la cei care juneau din anii trecuți.

Perioada primilor ani de junie era considerată o adevărată școală, de data aceasta superioară, administrativ-organizatorică, față de instrucția profesională a băieților.

Sistemul acesta de educație, cu o vechime, de bună seamă, ancestrală, din moment ce a fost atestat la toate vechile populații, a durat la noi, în Sudul și Sud-Estul Transilvaniei, din cauza unor condiții speciale (izolare geografică din calea cotropitorilor străini, ca și a condițiilor grele de viață montană, care nu-i atrăgeau pe stăpânitorii de pământuri) până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Pieirea păstoritului transhumant și a mocanilor din Țara Bârsei s-a petrecut după Reforma lui Cuza (1864), când au dispărut pământurile necultivate, iar proprietarii au interzis deplasările marilor turme de vite. Căile ferate au înlocuit transporturile cu brașoave (căruțe mari cu coviltir, trase de două sau trei perechi de cai, și care, mai ales la întoarcere, erau goale, de unde și sensul peiorativ) și cai cu samare, meșteșugurile au pierit în fața industriei, iar întărirea granițelor a făcut imposibilă libera circulație. Acestea au fost cauzele decăderii juniei, ca organizație rurală, și a transformării obiceiului junilor într-o manifestare artistică.

Dacă instrucțiunea populară, ca să-i zicem așa, profesională și administrativ-organizatorică a dispărut, s-a menținut însă și s-a întărit instrucțiunea copiilor de până la 12 ani, cam tot în aceeași perioadă, mai ales după 1861, când se înființează Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, și sunt înființate sute de școli pe lângă aproape toate marile biserici ardelen, reorganizate sub oblăduirea Mitropolitului Andrei Șaguna. Dar primele școli românești au fost mult mai vechi, și multe dintre ele au fost ridicate în același timp cu bisericile care le adăposteau și pentru folosul cărora au fost întemeiate.

Principala cauză a constituit-o, orice rău spre bine, adoptarea limbii slavone ca limbă de cult în bisericile ortodoxe și scrierea cărților bisericești în slavonă (slavă veche), multe dintre ele fiind aduse de către refugiații bulgari, după căderea țaratelor de la Târnovo și de la Vidin. Bulgarii sunt menționați la Brașov, de exemplu, într-o bulă papală din anul 1399 alături

de valahi, dar și de greci și de armeni, fugari, ca și bulgarii, din fața trupelor turcești ajunse în 1369 la Dunăre. Dar preoții, de la bisericile românești nu cunoșteau slavona și, ca atare, era necesară instruirea acestora, chiar de la începuturile vagi ale slavonizării slujbelor, într-o limbă străină. Se păstrează manuscrise foarte vechi slavo-române, căci instrucțiunea aceasta a prilejuit, după traducerea orală și memorarea textelor slavone, și primele scrieri, cu alfabetul chirilic, în limba română. Ce-i drept, fără vreo intenție specială de perfecționare a cunoștințelor de limbă română, intenție care apare ceva mai târziu, când începe perioada traducerilor masive a textelor slavone în limba română, datorită introducerii acesteia ca limbă de cult, și apariția, în cele din urmă, a tipăriturilor în limba română. Or, toate aceste activități se petreceau în școlile de pe lângă bisericile ortodoxe. Amintirea primelor începuturi a fost uitată abia odată cu abandonarea treptată a scrierii cu litere chirilice, care produce și astăzi dispariția cercetătorilor.

S-ar putea spune că slavona ne-a adus multe neajunsuri, dar, dacă ținem cont de realitatea istorică, nici cu latina n-am fi dus-o mai bine, căci și aceasta trebuia învățată ca limbă străină. Iar influențele acestor „învățări” au fost minime asupra limbilor vorbite, germana sau maghiara, să zicem, pentru limba latină, sau româna, formată demult, pentru slavonă. În plus, oricât de multe școli de învățare a slavonei ar fi existat, și n-au fost decât foarte puține, ponderea vorbitorilor de slavonă, dacă vor fi existat, a fost infimă. Așa se explică și dezamăgirea slavistului Liubomir Miletici, care căuta urme de medio-bulgară în scrierile vechi din România, mai ales corespondența domnitorilor din țările românești cu orașele din Transilvania, dar a găsit fie texte de slavă veche, fie scrisori în neobulgară. Ca și la francezi sau la italieni, care scriau sau în latina clasică a cărților de cult, sau în propria lor limbă. Trecherile de la latină la franceză și italiană, sau de la slavonă la română, pentru faptul că se țineau slujbele în acele limbi sau se predau în câteva școli, după anul 1300, n-a mai avut nici o influență, nici în vorbirea curentă și nici în toponimie. S-au menținut însă influențe în terminologia bisericească și în numele de persoane, botezate după calendare slavonești.

În bula papei Bonifaciu din 1399 este menționat și faptul că valahii au o biserică „pentru folosul lor” (*pro eorum usu*), la care se aflase, spre indignarea papei, că se țineau slujbe diferite de cultul catolic al bürgerilor din cetatea Corona. Adică slujbe ortodoxe în slavona pe care o învățau și preoții valahi. Faptul că aceștia erau români, ca și populația pentru care slujeau, reiese clar din documente și totodată justifică interesul

domnitorilor din Țara Românească pentru ajutorarea acestora și pentru înălțarea bisericii din cartierul românesc al Brașovului. Nu este întâmplător faptul că alături de biserică, în documentele vremii este menționată și școala: „în anul 1495 s-au construit sfânta biserică și școala”. În felul acesta însă se poate considera că în Șcheii Brașovului a fost construită ca atare, odată cu Biserica Sfântul Nicolae, și prima școală românească de pe întregul teritoriu locuit de români.

Și ea urmează istoria firească pentru acele vremuri. Aici se instruiau preoții și dascălii care învățau limba slavonă, cititul și scrisul. Cititul pentru slujbe și scrisul pentru copiatul cărților de cult. Un vechi manuscris slavon copiat la această școală, începe, în traducere românească, astfel: „Avel era blând cu fratele său și de asemenea cucernic către Dumnezeu era”. Un alt manuscris slavon cu comentarii la cuvântările lui Efrem Siru, care a trăit la Damasc în veacul al IV-lea, se numește, în traducere, *Carte folositoare pentru suflet*.

În epilogul la un octoih, copiat de către diacul Oprea la 1570, se menționează faptul că la Școala Bisericii Sf. Nicolae se făceau pe atunci două cursuri: unul primar, cu termen redus, și unul superior pentru viitorii dascăli și preoți, la care se învăța slavona, dar și greaca și latina. Sunt menționați cu funcții speciale grămăticii, trimiși adesea ca tălmaci și dragomani în diferite cetăți din Transilvania, ca și la curțile domnești din țările române. S-au găsit și cărți utilizate ca manuale din această perioadă slavonă: *Omiliarul*, *Molitfelnicul*, *Leasvița*, *Octoihul*, *Psaltirea* și *Ceaslovul*, toate din secolul al XV-lea.

Epoca de glorie a școlii de la Biserica Sf. Nicolae o constituie perioada „tiparului coresian”, adus la 1556 de către însuși diaconul Coresi, care s-a stabilit aici. Opera sa depășește însă interesul local și ține de istoria culturii române, care, nu trebuie să uităm, a început și s-a desăvârșit în prima școală românească.

În actele oficiale din 1770 școala Bisericii Sf. Nicolae este prezentată cu trei grade didactice: unul elementar „școala trivială”, altul preparator pentru gimnaziu și „școala normală capitală” pentru învățători. Este perioada când școala se va înscrie pe traseul normal al învățământului românesc din Transilvania.

Gloria primei școli românești apune în 1850, odată cu înființarea Gimnaziului ortodox român care se va numi, din 1855, Liceul „Andrei Șaguna”, cel mai vestit liceu al românilor din Transilvania.

În clădirea renovată a primei școli românești vizitatorul, călăuzit de părintele doctor Vasile Oltean, poate să admire tiparnița lui Coresi, o

seamă de manuscrise și tipărituri vechi, o sală dedicată junilor brașoveni și costumațiilor acestora, picturi pe sticlă din Șcheii Brașovului și rândul de bănci tocite din clasa lui Anton Pann.

Prima școală românească este astăzi un muzeu în curtea Bisericii Sfântul Nicolae din Piața Unirii. O casă cu încăperi pline cu imagini încremenite ale simțămintelor, ale gândurilor și ale credințelor noastre, altfel spus ale sufletului românesc.